

[1950'lere doğru Türkiye'de kentler -6] Kültürel süreçler

Muhafazakar anlayış içinde teknikle sınırlandırılmış kalkınmacı modernleşme, 1950'lerden itibaren, politik, ideolojik ve kültürel olarak tartışıldı ve hala tartışılıyor. Bu tartışmanın sonuçları en çok kentleri, genel olarak bütün ekolojik koşulları ve kentli toplumların yaşam biçimlerini etkiliyor.



Akın Atauz



01/01/2022

aatauz@yahoo.com

Diyeim ki, bir **Floransalı** ya da **İsfahanlı** olarak düşünüyör olsanız, bir kentte “kültürel sürecin oluşmasından önce ve oluşabilmesi için ya da sanat eserinin üretilmesinden önce, yapılan tartışmalar ya da mekanın/ kentin/ kentlilerin verdiği esinin,

olayın veya ürünün üretimi sırasında toplanan materyal ve çalışmalar/ dönüşümler ve düşünceler/ somut ürünlerin ve

oluşumlar ortaya çıktıktan sonra, onunla ilgili olarak yapılan tartışmalar, yorumlar ve katkılar-eklemlenmeler veya eleştiriler-protestolar vb.nin, o kentin entelektüel yaşamının zenginliğini, çeşitliliğini, canlılığını ve o kentin nelere nasıl esin kaynağı olabildiğinin/ neleri yaratabildiğinin göstergeleri olduğunu” söylerdiniz.

Bu süreç, çok parçalı, kentin pek çok mekanında/ pek çok toplumsal kesimde eşzamanlı veya artzamanlı olarak ve bazen yalınkat ve acemi bazen çok derinlikli ve sofistike olsa da sonuçta o kentte yaşamın/ kentin kendi kimliğinin ve hemşerilerine verebildiği değerin, orada olmanın anlamının göstergesidir. Bu toplam, o kentin sahip olduğu entelektüel kimliğin, estetik değerlerin, bu tür bütün niteliklerin, en güçlü bileşeni ve o kentin ne olduğunun/ neye dair olduğunun adıdır.



1937’de inşa edilen Ankara Garı.

Kültürel süreçler/ sanatlar ve kentin mekanik/ bürokratik vb. veya sıradan olmayan türdeki etkileşimler; kentleri yeğlenebilir, yaşanabilir ve yaşamı sürdürülebilir kılan en dinamik ve temel ögeler olarak değerlendirilebilir. Sanatlar, kültürel süreçler ve bilimlerin araştırmaya-buluşlara ve yeni katkıları açık bölümleri, sanatsal etkinlikler ve sanatçılar kentleri en çok yenileyen/ kendisini tekrar etmekten ve monotonluktan kurtaran, farklı düşüncelere/ kavramlara ve anlama biçimlerine ulaşmayı sağlayan, bütün bunları yaparken, sürekli olarak alışılmışa/ muhafazakarlığa karşı akan veya ona karşı direnen, değişim kaynaklarıdır.

Kültürel süreçler ve sanatlardaki bu (yenilikçi/ muhalif/ direngen) potansiyel, bazen kurumsallaşabilir/ kodlar/ kurallar ve standartlar/ sertifikalar gerektirebilir (okullar/ konservatuvarlar, akademiler ve müzeler vb.), bazen kurumlardan özgürleşme/ kaçış arayışındadır ve bu nedenlerle devlet her zaman bu alanı belirlemeye çalışır. Alan, aynı nedenle politiktir ve toplumsal mücadelenin bir parçasıdır. Yeni düşünce/ yeni kavram ve yeni davranışların, yerellik ve evrenselliğin, muhafazakarlık ve modernliğin, inançların ve seküleritenin, kurallar ve sınırlarla-özgürlüklerin vb. çatışmalı ilişkisinin geliştiği ve bu nedenle de geleceğin niteliklerinin/ anlamının tartışıldığı ve belirlendiği bu kozmos, bütün kentler bakımından, büyük bir önem taşır.



“Kentteki kültürel süreçler ve sanatlar” dediğimizde, alanı tanımlarken başta edebiyat, mimarlık, müzik, resim/ heykel (ve bütün plastik sanatlar) olmak üzere (sahnedede olsun-olmasın) sahne sanatları (tiyatro-ortaoyunu/ opera/ mim/ bale ve dans/ kukla vb.) ve elbette sinema vb. gibi performansları/ üretimleri ele almalıyız. Ayrıca, bunlar üzerindeki tartışmaları ve kuramsal/ politik çatışmaları “halkçılaşıma/ popülerleşme ve uç-radikalizmin arasındaki bütün aşamalarındaki uygulamaları, eğitimleri ve etkileşimleri, ticareti ve ticari olmayan sergilemeleri/ sergilenme mekanlarını, (basılı/ elektromanyetik) magazin türü yayınları ve afişleri, vb.yi de, bu alanın içinde düşünmek gerekir

Ankara: Devlet güdümlü kültür ve sanat

Dünyanın bütün kentlerinde resmi ya da özel kültür kurumları, yani kütüphaneler, müzeler ve sergi salonları/galeriler, müzik salonları, sahneler vb. bakımından genellikle, kent merkezi çevresinde bir kümelenme söz konusudur. **Ankara, İstanbul ve İzmir**’de de benzer bir konumlanış söz konusudur. Bir anlamda, “kent merkezleri/ çekirdekleri” için daha önce yaptığımız tartışmalar, kentteki kültürel/ sanatsal etkinlik mekanlarıyla bütünlenir.



Ziraat Bankası binası.

Türkiye’de devlet, toplumu yenileştirmek ve cumhuriyet ideolojisini yaymak için kültürel bir misyon yüklenmiş, birçok sanat alanında öncülük ve standart belirleme/ “modernleşme veya modernleştirme” gibi bir görev üstlenmiştir. Bu kültürel misyon, en çok kentlere ve kentsel yaşama/ kentin mekanlarına yansır. Bu bakımdan Ankara’nın diğer kentlere göre özel bir durumu vardır. Kentte tiyatro, opera ve (yerel ve popüler türlerin dışındaki) müzik daha sonraki yıllarda dans (bale), bir ölçüde resim, daha çok kamu yapıları nedeniyle mimarlık ve kamusal alanda heykel, (genellikle kitap yayını/ çeviri gibi konular nedeniyle) edebiyat vb. devlet güdümüyle gerçekleşir. Kent içindeki yer seçimi ve konumlanış da bu nedenle daha çok devletin yeğlemelerine veya iradesine göre belirlenmiştir.

İstanbul: Sivil sanat

Sinemanın İstanbul’u seçmiş olmasının nedeni belki devlet güdümü dışında kalmayı seçmiş olmasıdır. Başlangıçta, sinema salonları/ filmlerin/ sinema sanatının halkla buluşması bakımından, her üç kentte de kent merkezlerini seçmiştir; ancak 1960’lı yıllara doğru en popüler eğlence biçimi olarak sinemanın orta ve orta-alt sınıflar tarafından benimsenmesi nedeniyle semtlere/ semt merkezlerine doğru bir dağılma söz konusudur.



İstanbul Üsküdar'da bir yazlık sinema.

Sanat mekanlarının konumlanması bakımından İstanbul, kendisine (ve geleneklerine) özgü sanatçıların ve sivil hemşerilerin tercihlerine göre, kent coğrafyasında yer belirleyebilmiş/ iradesine göre seçim yapmış-davranabilmiş tek kenttir denilebilir. **İzmir**, çok kültürlü yapısını ve yaşamını kaybettikten sonra resmi olmayan kültürün gelişmesi ve kent yaşamı ile etkileşiminde çok gecikmiş ve gerçekleştirebildiği kadarıyla da, daha çok orta sınıf popüler kültürel etkinlikleri ve bunların mekanlarını yaratabilmiştir. Bunun dışında tiyatro, heykel, resim vb.de devletin konumu itibarıyla, Ankara'nın çok daha silik bir kopyası gibidir.

Özellikle sahne sanatlarının ve eğlencenin sivil kişiler/ örgütler eliyle gerçekleştirilmesinin, sinemaların, özel resim galeri vb.nin, İstanbul kent merkezin yaratılmasında stratejik önemi (merkezin kimliğini-kültürünü belirleyici bir önemi) olduğu söylenebilir. Özellikle "Beyoğlu", İstanbulluların ve sanatçıların kültürel etkileşim için seçtikleri diğer hizmet mekanlarıyla birlikte gelenekten gelen mekanların işlevselliğini sürdürdükleri merkezdir.

Ankara (orta sınıf) sivil toplumu ise 1950'lerde, kentlilerin kültürel etkileşimleri ve sanat olaylarını tartışması ve kentsel yaşamı ve kentsel yaşamının standartlarını etkilemesi vb. bakımından, farklı (yalıtılmış/ seçkinlikçi) bir konumdur. Popüler kültürlerin ya da popüler kültür açısından yorumlanmış sanatsal olayların benimsenmesinde İstanbul ve İzmir (orta sınıf) kent toplumları ile benzeşmeyen ve (popüler olmayan) modern anlayışa daha yakın konumdur.



Ankara’da standartlar (tiyatro/ opera ve daha sonra bale, müzik, mimarlık, heykel ve bir bakıma resim vb. türü sanatlarda) devlet güdümüyle daha yüksek tutulmuştur ve daha batıcı bir “modernite” anlayışı söz konusudur. Diğer kentlerde, sanat standartları güdüm altında değildir ama dönemin radyo dergileri/ meslek dergileri ve iletişim organları (radyo, gazeteler) vb. sonuçları kentsel mekana ve kentsel yaşama yansıyan bu (o zamanki adlandırmayla) “alaturka-alafranga” (ya da modern-gelenek) çekişmesindeki gerilimin bu kentlerin yaşamındaki biçimlenişini aktarırlar.

‘Radikal modernleşme’

1950’lerde toplumsal sınıfların konumlanışında değişim başladığında, orta sınıfın egemeni bürokrasi kaybederken ticari burjuvazi (daha sonra az sayıda sanayici) yükselmeye başlar. Emekçi sınıflar nüfus olarak genişler ve kırdaki yoksulluğa göreli olarak yeterli olan kent yoksulluğunu sorun etmez. Modern kültürel süreçlerin (sinemaların yaygınlaşmasına kadar) bütünüyle dışında ve geleneksel sanat kalıpları içindedir.

Edebiyat, resim, müzik ve mimarlık gibi alanlarda, hem özgün üretimler hem de kuramsal tartışma savaş sonrasında canlanmıştır ve sürmektedir. Edebiyatta **“İkinci Yeni”**, resimde **“D Grubu”**, mimarlıkta “modern mimarlık-milli mimarlık” tartışmaları, müzikte “alaturka” ve “gazino kültürü”, sinemada **“Yeşilçam Kültürü”** türü değişimlerin gelişmesine katkıda bulunduğu kavramlar kent mekanlarında hemen olmasa da küçük bir gecikmeyle etkili olmaya başlar.



İkinci Yeni şairleri 'Dünya Ölmeme Günü'nde-1981

1950'lerden sonra yavaş bir tempoda olsa da "Batı Kültürü", Avrupa Kültürü"ne göre daha hafif ve yararcı, ama daha gösterişli ve zengin "Amerikan Kültürü" olarak anlaşılmaya başlanır. 1950'lerin ikinci yarısından sonra kent mekanında, en çok mimarlık ve şehircilikte görülen "radikal modernleşmeyle", toplumsal yaşamın diğer öğelerinde duyumsanmaya başlanan "muhafazakarlaşma" arasındaki makasın giderek açılması, daha sonraki yıllarda kentsel yaşamı şiddetle sarsmaya başlamıştır.

Kentler ve kültürel değişmelerde bugüne doğru

Muhafazakar anlayış içinde teknikle (mühendislikle) sınırlandırılmış (konut, kentsel ve kentler arası-kırsal altyapı, kamusal binalar, otomobil ve teknoloji/ enerji kullanımında hızlı ilerleme-kalkıncı) modernleşme, 1950'lerden itibaren, politik/ ideolojik ve kültürel olarak tartışıldı ve hala tartışılıyor. Bu tartışmanın sonuçları en çok kentleri, genel olarak bütün ekolojik koşulları ve kentli toplumların yaşam biçimlerini etkiliyor. Eğer iklim değişikliği ile kentler yeni bir dönem için hazırlanmaya başlayacaksa, kültürel süreçlerde 1950'lerle başlayan dönüşümler ve etkileri, belki bir zihinsel egzersiz platformu olarak ele alınabilir ve farklı bir bakış açısıyla, yararlı bir örnek olarak kullanılabilir?

Herkese, her ne kadar çok kalıp bir ifadeyle de olsa, iyi olacağını umut edebileceğimiz bir yıl dilerim.



Akın Atauz